

УДК 368.914

Шаманська Н. В.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАГМАТИКИ ТА ПРОБЛЕМАТИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто особливості прагматики та проблематики пенсійного забезпечення на регіональному рівні. Окреслено основні напрями удосконалення пенсійного забезпечення в умовах реформування пенсійної системи.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсії, пенсіонери, пенсійна система.

Рассмотрено особенности прагматики и проблематики пенсионного обеспечения на региональном уровне. Очерчено основные направления усовершенствования пенсионного обеспечения в условиях реформирования пенсионной системы.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, пенсии, пенсионеры, пенсионная система.

The peculiarities concerning pragmatics and problematic of pension provision at regional level are examined. The article describes directions how pension provision can be improved in the conditions of pension system reforming.

Key words: pension provision, pensions, pensioners, pension system.

Постановка проблеми. Пенсійне забезпечення – один з основних, базових інститутів соціального захисту населення, що має на меті обмежити згубний вплив несприятливих подій у житті людини, забезпечити та підтримати певний рівень матеріального добробуту громадян при досягненні пенсійного віку, у зв'язку з настанням інвалідності чи в разі втрати годувальника. З-поміж інших видів соціального захисту населення пенсійне забезпечення найпоширеніше і має найвагоміше значення як джерело доходів громадян. Розміри пенсій, врешті-решт, відображають зрілість суспільних взаємин і реальне втілення в життя положень Конституції про побудову соціально орієнтованої держави.

Однак стабільність та ефективність пенсійного забезпечення залежить від багатьох чинників: демографічної ситуації в країні, стану ринку праці, політики заробітної плати, дієвості соціальної, податкової, інвестиційної та інших складових економічної політики держави. Водночас реалізація пенсійного забезпечення на сучасному етапі ускладнюється багатьма проблемами: не створено належних умов для ефективного функціонування трирівневої пенсійної системи; високий рівень демографічного навантаження на працездатне населення; наявність в економіці тіньового сектора; фінансова нестабільність солідарної системи; невідпрацьованість системи управління пенсійними ресурсами на принципах соціального партнерства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наявні проблеми вітчизняної системи пенсійного забезпечення стали важливим аспектом дослідження вітчизняних вчених та знаходяться в центрі уваги багатьох фахівців, зокрема, вони порушуються у працях: М. Вінера, Р. Вона, Б. Зайчука, Е. Лібанової, Л. Лісогора, Н. Кравченка, Б. Надточія, В. Новикова, С. Онишко, В. Опаріна, І. Сироти, Ю. Шклярського, А. Якиміва, Яценка, С. Юрія.

Мета і завдання дослідження. Віддаючи належне високому рівню наукових робіт зазначених авторів, потрібно зауважити, що у працях вітчизняних науковців, зазвичай, простежується певною мірою фрагментарний підхід щодо дослідження проблематики та прагматики пенсійного забезпечення населення на регіональному рівні, часто без урахування специфічних особливостей сучасного стану економічних перетворень в Україні.

Виклад основного матеріалу. Основу соціального захисту літніх людей становить пенсійне забезпечення як базова і одна з найважливіших соціальних гарантій стабільного розвитку суспільства, оскільки стосується інтересів як працездатного, так і непрацездатного населення. З одного боку, його можна розглядати як особливий складовий елемент соціальної функції держави, а з іншого – як метод задоволення матеріальних потреб окремих категорій населення, у яких відсутні, з причин наявності соціальних ризиків, джерела матеріального забезпечення.

Наявні системи пенсійного забезпечення за формами реалізації у різних країнах за своєю суттю об'єднані основною метою – захист людей похилого віку від бідності шляхом гарантування достатнього рівня доходів після виходу на пенсію. На практиці це досягається шляхом використання або системи забезпечення (допомоги) або системи страхування [1, с. 55].

Потрібно зазначити, що в різних країнах розвинулися і функціонують три форми пенсійного забезпечення (солідарні, накопичувальні, змішані), що виступають найважливішими елементами соціального захисту громадян. Це означає, що за джерелами фінансування пенсійне забезпечення диференціюється в різних сполу-

ченнях за двома принципами – розподільним і накопичувальним. Перший забезпечує формування пенсійних фондів на засадах солідарності поколінь, на базі другого – пенсії формуються за рахунок особистих заощаджень громадян.

Державні програми пенсійного забезпечення відіграють значну роль не тільки в соціальному та суспільно-політичному житті держави, а й у фінансовій системі країни шляхом впливу на формування й перерозподіл грошових ресурсів у регіональному та галузевому аспектах. Державне пенсійне забезпечення охоплює процес формування і використання фінансових ресурсів бюджету Пенсійного фонду України, який займає центральне місце в пенсійній системі держави [2, с. 36].

Розглянемо динаміку зміни контингенту одержувачів пенсійних виплат за даними Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області впродовж 2008–2011 рр. на основі даних, поданих у табл. 1.

Як видно з даних табл. 1, станом на 01. 01. 2012 р. у Тернопільській області перебувало на обліку 311 713 пенсіонерів, що на 70 осіб більше, ніж станом на 01. 01. 2011 р. та на 98 чоловік більше, ніж станом на 01. 01. 2010 р. Співвідношення чисельності пенсіонерів до працюючих громадян у 2008 р. і 2010 р. становило 1,3 пенсіонера на 1 одного працюючого та 1,4 пенсіонера на 1 одного працюючого у 2009 р. та 2011 р.

Таблиця 1
Співвідношення чисельності пенсіонерів до працюючих громадян за даними ГУ ПФУ в Тернопільській області впродовж 2008–2011 рр.*

Найменування показників	станом на 01.01.2009 р.	станом на 01.01.2010 р.	станом на 01.01.2011 р.	станом на 01.01.2012 р.
1. Кількість працюючих громадян, осіб	235575	220408	235051	215202
2. Кількість пенсіонерів, осіб	313725	311615	311643	311713
3. Середня заробітна плата громадян, грн.	1290,92	1388,00	1477,07	1848,09
4. Середній розмір пенсій, грн.	713,47	810,79	932,42	1012,79
5. Кількість пенсіонерів військовослужбовців	7062	7191	7304	7547
6. Середній розмір пенсій військовослужбовців, грн.	1553,63	1554,40	1619,12	1727,0
7. Кількість пенсіонерів, які припадають на 1 працюючого	1,3	1,4	1,3	1,4

* Складено на основі звітних даних ГУ ПФУ в Тернопільській області за 2008–2011 рр.

Станом на 01. 01. 2009 р. середній розмір пенсії становив 713,47 грн. станом на 01. 01. 2010 р. – 810,79 грн. станом на 01. 01. 2011 р. – 932,42 грн; станом на 01. 01. 2012 р. – 1012,79 грн [3].

Крім того, за 2011 рік спеціалістами відділів пенсійного забезпечення районних та міського управлінь було призначено 14 972 пенсії, що на 660 менше, ніж у 2010 р., та проведено 37 667 поточних перерахунків з дорахуванням стажу роботи, з іншого заробітку, встановлення надбавок та підвищень (у 2010 р. 41 513 перерахунків). У результаті проведених перерахунків середній розмір трудових пенсій в області зріс до 1012,79 грн. військовослужбовців до 1727,0 грн. За 2011 рік темпи росту пенсій сягнули 8,6%.

Із загальної кількості пенсіонерів (крім пенсіонерів із числа військовослужбовців та деяких інших категорій громадян) 28 5617 чол. (93,9%) одержували пенсії в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність та вище його рівня, 18 549 чол. (6,1%) – у розмірах, що нижче прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб (табл. 2).

Таблиця 2
Розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій за даними Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області станом на 01.01.2012 р.*

Показники	Чисельність пенсіонерів		Середній розмір пенсії грн.
	осіб	%	
Всього пенсіонерів	311713	100	
– військовослужбовці	7547	2,4	1727,0
– пенсіонери страховики, з них:	304166	97,6	1012,79
за віком	248528	81,7	1034,13
за інвалідністю	33602	11,0	948,88
у разі втрати годувальника	13842	4,6	789,90

за вислугу років	4673	1,5	1121,93
соціальні пенсії	3502	1,2	818,50
довічне утримання суддів	19	-	6310,53
Із загального числа пенсіонерів страховиків одержують пенсію:			
– нижче прожиткового мінімуму	18549	6,1	788,03
– у розмірі прожиткового мінімуму	37217	12,2	822
– вище прожиткового мінімуму	248400	81,7	1058,16

*Складено на основі звітних даних Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області за 2011 рр.

У зв'язку з цим актуальним є питання зменшення адміністративних видатків, зокрема шляхом залучення пенсіонерів до отримання коштів через вкладні рахунки в установах банків.

Станом на 01. 01. 2012 р. в Тернопільській області через вкладні рахунки в установах банків отримували пенсії 96 613 пенсіонерів (31,0% від усієї кількості), що на 19 746 осіб більше, ніж у 2008 р.: на 16 491 пенсіонера більше, ніж у 2009 р. та на 8 336 чоловік більше, ніж у 2010 р., в результаті чого вдалося значно зекономити кошти на оплату послуг по доставці пенсій (табл. 3).

Таблиця 3

Інформація щодо виплати пенсій через вкладні рахунки в банках за даними Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області за 2008–2011 рр.* (осіб)

Найменування показників	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість пенсіонерів, всього	313725	311615	311643	311713
з них отримують пенсії через вкладні рахунки в банках	76867	80122	88277	96613
питома вага пенсіонерів, які отримують пенсії через вкладні рахунки в банках, %	24,5	25,7	28,3	31,0

* Складено на основі звітних даних Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області за 2008–2011 рр.

Робота працівників Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області впродовж 2008–2011 рр. була спрямована на забезпечення своєчасної виплати пенсій та грошової допомоги, в зв'язку з чим доцільно розглянути динаміку видатків бюджету Фонду за допомогою даних, поданих в таблиці 4.

Таблиця 4

Динаміка та структура видатків бюджету ГУ ПФУ в Тернопільській області на виплату пенсій у розрізі джерел фінансування за 2008–2011 рр.* (тис. грн.)

Найменування показників	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Видатки, всього, з них:	2679727,8	2924791,4	3550858,1	4062406,6
1. Видатки бюджету за рахунок власних надходжень	2191633,6	2428969,6	2984596,5	3166292,1
питома вага, %	81,80	83,05	84,05	77,94
2. Видатки на виплату пенсій за рахунок коштів ДБУ	483402,7	490874,6	560127,2	889758,7
питома вага, %	18,00	16,78	15,77	21,90
3. Видатки, пов'язані з виплатою пенсій по інвалідності	4691,5	4947,2	6134,4	6355,8
питома вага, %	0,20	0,17	0,18	0,16

* Складено на основі звітних даних ГУ ПФУ в Тернопільській області за 2008–2011 рр.

Дані, подані в табл. 4, свідчать, що впродовж 2008–2011 рр. простежувалося зростання видаткової частини бюджету ГУ ПФУ в Тернопільській області. Так, станом на 01. 01. 2012 р. загальна сума видатків становила 4062406,6 тис. грн, що на 1382678,8 тис. грн більше від аналогічного показника 2008 р., на 1137615,2 тис. грн більше, ніж у 2009 р. та на 511548,5 тис. грн більше від відповідного показника 2010 р.

Потрібно також зазначити, що впродовж 2008–2011 рр. значно зросли видатки бюджету ГУ ПФУ в Тернопільській області на виплату пенсій за рахунок коштів ДБУ, що становило в 2008 р. – 483402,7 тис. грн (18,00%); у 2009 р. – 490874,6 тис. грн (16,78%); у 2010 р. – 560127,2 тис. грн (15,77%); у 2011 р. – 889758,7 тис. грн (21,9%). Водночас простежувалося зростання видатків бюджету фонду за рахунок власних надходжень з 2191633,6 тис. грн у 2008 р. До 3166292,1 тис. грн у 2011 р. Крім того, мало місце збільшення видатків, пов'язаних з виплатою пенсій по інвалідності з 4691,5 тис. грн у 2008 р. до 6355,8 тис. грн у 2011 р.

У структурі видатків фінансування виплати пенсій за рахунок власних надходжень займало найбільшу питому вагу та становило відповідно станом на 01. 01. 2012 р. 77,94%, тоді як у 2008 р. – 81,80%; у 2009 р. – 83,05%; у 2010 р. – 84,05%.

Проаналізуємо динаміку показників щодо самозабезпечення виплати пенсій за рахунок власних доходів бюджету ГУ ПФУ в Тернопільській області впродовж 2008–2011 рр. за даними, поданими в табл. 5.

Таблиця 5
Показники щодо самозабезпечення виплати пенсій за даними ГУ ПФУ в Тернопільській області за 2008–2011 рр. * (тис. грн.)

Найменування показників	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
1. Надходження власних коштів	1248614,6	1306426,3	1537434,2	1732492,9
2. Видатки на виплату пенсій	2501449,0	2924791,4	3507391,4	4062406,6
3. % самозабезпечення виплати пенсій	49,9	44,7	43,8	42,6
4. Навантаження видатків на 1 грн власних доходів, у грн.	2,0	2,2	2,2	2,25

* Складено на основі звітних даних ГУ ПФУ в Тернопільській області за 2008–2011 рр.

Дані, зазначені в табл. 5, свідчать, що впродовж 2008–2011 рр. в ГУ ПФУ в Тернопільській області простежувалася тенденція зменшення показників щодо забезпеченості власними коштами на виплату пенсій з 49,9% у 2008 р. до 42,6% у 2011 р. Навантаження видатків бюджету фонду на 1 грн власних доходів складало: 2,0 грн у 2008 р.; 2,2 грн в 2009–2010 рр.; та 2,25 грн в 2011 р.

Висновки. Отже, для успішного проведення пенсійної реформи в Україні та покращення ситуації у сфері пенсійного забезпечення населення можна визначити такі пропозиції:

1. Потребує вдосконалення пенсійне законодавство в напрямку систематизації і кодифікації, вироблення єдиних методологічних підходів до правового регулювання у сфері пенсійного забезпечення.

2. Було б доцільно законодавчо врегулювати остаточне розмежування джерел фінансування пенсійних виплат, тобто забезпечити фінансування за рахунок державного бюджету, фондів соціального страхування, роботодавців (поступово) всіх виплат, що перевищують розмір трудової пенсії за віком.

3. Дострокові пенсії повинні фінансуватися за рахунок роботодавців, що заохочуватиме їх до запровадження нових технологій, поліпшення умов та охорони праці та зменшення чисельності працюючих у шкідливих умовах.

4. Важливою умовою функціонування накопичувальної пенсійної системи є створення інфраструктури та механізмів ефективного інвестування пенсійних коштів, їх надійного захисту від ризиків втрати й знецінення. З цієї метою органам державної влади необхідно вирішити низку питань щодо оптимізації інвестиційної сфери [4, с. 80].

5. Реформування пенсійної системи вимагає розвитку та забезпечення стабільності банківського сектора, оскільки недовіра громадян до фінансових інститутів держави негативно впливає на впровадження інновацій у систему пенсійного забезпечення.

6. Пенсійну реформу необхідно впроваджувати поетапно, при цьому обов'язковою має стати перевірка й оцінка результатів кожного етапу перед тим, як переходити до наступного, з метою вжиття відповідних заходів щодо усунення недоліків попереднього етапу реформи.

Література:

1. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні : навчальний посібник / М. Д. Бойко. – К. : Атіка, 2008. – 356 с.
2. Яременко О. Пенсійне забезпечення: сучасне і майбутнє / О. Яременко, М. Солдатенко // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 5. – С. 35–39.
3. Аналітична дані Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області за 2008–2011 рр.
4. Максимчук О. Основні напрями і завдання розвитку пенсійної системи у середньостроковій перспективі / О. С. Максимчук // Статистика України. – 2012. – № 2. – С. 77–81.